

Lutter Holtink in de Buirbenck of op de Spracstede?

Mensen, die het markeboek van de Lutte hebben ingezien en daar gelezen hebben van een Buirbenck en een Spracstede, leggen snel het verband dat de Buirbencke het zelfde is als de Benke, die achter de Spaakstede ligt, waarnaar het Benkepad is vernoemd. Werd de holtink ook op in de Buirbencke of op de Spracstede gehouden?

In het Middel Nederlands Woordenboek betekent Spracstede: Eene plaats waar gesproken wordt of gesproken mag worden, conversatiezaal (in de kloosters). Ook eene plaats waar besprekingen of beraadslagingen gehouden worden. Vergelijk Middelhoogduits. sprâchhus, "raadhuys". Sprac betekent: Eene meer of minder plechtige of ambtelijke bespreking van of beraadslaging over het een of ander onderwerp; vergadering, bijeenkomst, mondgesprek. Daarmee is de boerderij Spracstede, op zijn minst taalkundig gezien, de waarschijnlijke plek in de marke Lutte, waar beraadslaagd werd en waar de holtinkvergaderingen werden gehouden.

Wat zegt het markenboek over de Buirbenck en de Spracstede?

Twee keer wordt de Buirbencke in het markenboek genoemd. Een keer, op 4 mei 1652, als bij de opsommingen van de overtredingen van de boeren, boer Spracstede een tak van een beuk bij de Buirbencke kapt en moet hij daarvoor een boete betalen.

*"Anno 1652 den 4 maj is een vorholtinck gehouden ...Spracstede die toege van die boecke bij die **Bûirbencke**"*

Hier is de Bûirbencke duidelijk een veldnaam, waarschijnlijk niet ver van de Spracstede.

Op 22 mei 1660 wordt de Holtingvergadering in de Lutter marke gehouden.

*"Ende hebben die Bûirrichter Jan Varwick die Banck gespannen **in die Bûirbencke**".*

De bank in "*die Banck gespannen*" toont verwantschap met het woorden rechtbank en aanspannen van een proces. Bij "*die Bûirbencke*" ligt het voor de hand te vermoeden, dat dit de zelfde veldnaam Buirbencke is, als van 1662.

In de inleiding van het markenboek, dat zo midden 15^e eeuw is geschreven staat een passage over hoe een holtingh gehouden moet worden.

"Item wanneer een Richter mit den Erffexen der daer toe Gesaet sin toe minnesten ende met den Bûeren eenen Holtingh

*offte eene wroege hebben wil, so sal een Richter **sitten gaen up die Bencke** unt twee sinen Bûiren toe Kornoeten*

*ende legghen een gericht als wontlijck is, ende gebeden danden Bûren bij xx penninge dat sie **in die benckegaen**, wan:*

neer dat geschiet is, so sal sie esschen die Sworen dat sie wiesen wat wrogber is."

Hertaald, staat er:

Verder, als een richter met de erfgenamen, die daartoe ten minste bereid zijn, met de boeren een holtinkvergadering of een wroege (*de aanklacht van burenen dat iemand een overtreding heeft begaan*) wil hebben, dan moet een richter op de bank gaan zitten samen met twee van zijn

boeren tot koernoeten (*bijzitters die de voorzitter ondersteunen*) en gericht houden zoals gewoonte is. Dan [moet hij] de boeren gebiedten, op straffe van xx penningen, dat ze in de bank gaan en als dat is gebeurd, zal hij eisen dat de gezworenen hun oordeel geven welke overtredingen er zijn.

Hier gaat het meer om een bank als meubelstuk, waar de richter op gaat zitten en waar de burenen in schuiven. Tegenwoordig komt men vóór de rechtbank. Een gelijkstelling van de hier omstreeks 1443 genoemde Bencke met de later in de 17^e eeuw genoemde Buirbencke is verleidelijk.

Maar op 13 februari 1683 werd er Holtink gehouden in Oldenzaal. Er is een geschil tussen de marke en Baron de Heijden. De Baron wil op zijn erf, het Hanhof, hout kappen, maar dat mag niet van de marke.

*“A^o 1683 den 13 feb útgaende holttinggehalten binnen Oldensael....Op de gemeene clachten der goetheeren dat d’heer Baron de Heijden, voor hebbende ut het holt van t’erve Haenhoff te laeten wech-houwen, is goetgevonden, met allemiddelen daer tegens te gaen, en tegens sijn welgeb te procederen na marcken rechte, en worden de geswoordes en gemeene boeren wel scherpelijck bij desen belast, alle het gehoúwen holt datelijck aen te tasten, en het holt **in de boerbancken** te brengen, neffens de waegen en perden binnen oldensael”*

Hertaald, staat er:

Op de gemeenschappelijke klachten van de goedheren, dat de heer Baron de Heijden, van plan zou zijn uit het hout van het erve Haenhoff te laten weggakken, is geoordeeld, dat alle middelen worden ingezet om dit tegen te gaan, Tegens zijn welgeborene zal naar merkenrecht [worden] geprocedeerd. Bij deze, worden de gezworenen en gezamenlijke boeren nadrukkelijk opgedragen, al het gekapte hout onmiddellijk te vorderen en het in de boerbanken te brengen, naast ook de wagen en de paarden binnen [de muren van de stad] Oldenzaal. Het wederrechtelijk door de Born gekapt hout moet dadelijk, met de in beslag te nemen wagens en paarden **“in de boerbancken ... binnen Oldenzaal”** gebracht worden. Hier lijkt het erop dat de **boerbancken** binnen Oldenzaal liggen.

Dan is er nog een passage waarin de centrale rol van de Spraakstede naar voor komt, in de inleiding van het merkenboek uit midden 15^e eeuw.

*“Item men sal hebben in der Marcke een **stede als bi der Spraeckstede daer sal men, E?ehe maken**, daer sal men elcke veirken een brandt geven, Ende daer malck toe sehen die daer verckene brenget, dat sie all gebrandt sijn, want welck daer niet gebrant een weer, dat sal men gelden ende schutten voereen ungewaert veirken”*

Hertaald, staat er:

Verder moet men in de marke een plaats hebben, zoals bij de Spraakstede, waar men (... ?) maken. Daar zal men elk varken brandmerken en die daar varkens brengen, zullen op elkaar toezicht houden, dat ze allemaal gebrandmerkt zijn. Want een varken, dat daar niet is gebrandmerkt, dat moet men in beslag nemen en het mag pas op borgtocht worden vrijlaten (*schutten*), zoals [gebeurt met] een varken, dat ongerechtigd is.

Hier gaat het om een vaste plaats om varkens te brandmerken bij de Spraakstede. Helaas is een cruciaal woord onleesbaar: **daer sal men, E?ehe maken**.

Vanaf 1628 staan de holttingvergaderingen in het merkenboek opgetekend. Aanvankelijk, van 1628 tot 1660, werden de vergaderingen in de Lutte gehouden. In deze periode wordt 7 keer *“in de Lutter marke”* vermeld. Van die 7 keer wordt er een keer, namelijk in 1660 gezegd *“die Banck gespannen in die Bûirbencke”*. In deze Lutter periode is 8 keer de plaats van het vergaderen niet vermeld.

In de periode 1668-1708 werd er 11 keer in Oldenzaal vergaderd, waarvan een keer specifiek vermeld in het Raadhuis in Oldenzaal. Een keer in deze periode is de vergaderplaats niet genoemd. Dan is er twee keer, namelijk in 1709 en 1714, holtlingvergadering op het erve Boerrichter in de Lutte gehouden. Daarna, van 1718-1817, wordt er bijna een eeuw vergaderd in de Plehelmuskerk in Oldenzaal (21 keer). Twaalf keer in deze periode wordt de plaats niet vermeld en een keer staat er alleen Oldenzaal, zonder dat de Plehelmuskerk wordt genoemd. Tussendoor in 1810 wordt er nog een keer op het erve Boerrichter in de Lutte vergaderd.

Conclusie:

Vast staat dat de Spraakstede een centrale rol vervulde in de marke. Volgens het merkenboek werden op de "*stede als bi der Spraeckstede*" de varkens er gebrandmerkt. De naam Spraeck is verwant met beraadslaging, maar in het merkenboek zelf, wordt nergens meer vermeld, dat er op het erve Spraakstede werd vergaderd. De tijd dat de naam Spraeckstede ontstond, ligt natuurlijk vóór de periode, van de verslagen van de holtlingvergaderingen, die bewaard zijn gebleven in het merkenboek. Daarom is het niet uitgesloten dat de Spraeckstede de vergaderplaats voor de holtink was, maar in het merkenboek is daar geen sprake (meer) van.

De veldnaam Buirbencke lag in 1652 niet ver van de Spraakstede. Een keer, in 1660 wordt de "*Banck gespannen in die Bûirbencke*". In 1683 zijn de boerbancken in Oldenzaal. Ook hiervoor geldt dat de naam Buirbencke ouder is dan het merkenboek. Het is daarom niet uitgesloten dat op plaats van de Buirbencke, ook een Buirbencke heeft gestaan, waarin de Banck daar werd gespannen. Een bevestiging hiervoor in het merkenboek is erg mager.

Alleen op 22 mei 1660 wordt de Holtlingvergadering in de Lutter marke gehouden, "*Ende hebben die Bûirrichter Jan Varwick die Banck gespannen in die Bûirbencke*".

Vragen naar aanleiding van bovenstaand artikel

Kun je ook nog in jouw artikel aangeven

1. Wie werden uitgenodigd voor de holtling

De bewoners van gerechtigde erven en de goedheren en erfgenamen. De bewoners werden als volgt uitgenodigd:

15^e eeuw: "*Verder als de [Boer]richter met zijn boeren een holtlingvergadering wil houden, dan moet hij daarvan vanuit zijn eigen huis bericht geven naar de drie huizen van zijn naaste burenen, met name naar Pollink, naar Spraakstede en naar Groenhaar. Dan moet ieder van de drie de berichtgeving door geven aan zijn naaste burenen, bij xx penningen en die dan weer verder aan zijn naaste burenen (noabers), zoals dat gewoonte is.*"

Bij wie de boodschap dan blijft hangen en het dus niet voortzegt, krijgt een boete van xx penningen."

De goedheren en erfgenamen werden schriftelijk uitgenodigd:

1776: "*Na de rondgezonden oproep voor de vergadering en de hier twee maal gepubliceerde afkondiging in de kerk, zijn de goedheren en erfgenamen van deze marke vergaderd, om te beraadslagen en te besluiten over de volgende punten: ...*"

1. Was de vergadering boetplichtig

1788: Als er op een vergadering te weinig goedheren waren komen opdagen wordt de volgende vergadering boetplichtig: "*op pene van verstek te hunne stem*". Ze verliezen hun stemrecht. Waarschijnlijk alleen ten aanzien van de op die vergadering te behandelen zaken, want verder komt men niet terug op deze pene.

“Dog alzo zeer weinige en geen andere dan d’onderschrevene / goedheeren / alhier op heden gecompareerd zijn

en dus niet finaal hier over kan worden geresolveert, is goedgevonden deze vergaderinge te prolongeren tot heden over agt dagen, waar toe d’Goedheeren op een rondzendinge, op pene van verstek te hunner stem, zullen geconvoceert worden.”

1. Wie had stemrecht

Zoals vaak in de aanhef van de notulen vaak staat beschreven, zijn de: *goedheren en erfgenamen van deze marke vergaderd, om te beraadslagen en te besluiten*. De goedheren hebben samen met de markenrichter stemrecht en na 1777 ook de eigengeërfden. De goedheren of de kloosters, het kapittel en ook de goedheren zelf, sturen vaak afgevaardigden. Hun rentmeesters of familieleden. Die komen dan “wegens ...”. In 1715 hebben de gezamenlijk Boermannen zelf een voorstel gedaan over de regels van het plaggen ed. Deze akte is door 57 boeren getekend met een handmerk (een kruisje) en wordt door de goedheren overgenomen.

1. Waaruit werden de keurnoten gerekruteerd

In de periode 1649-1652 werden 5 bijholtingvergaderingen gehouden. Op deze bijholtinks worden alleen de overtredingen behandeld en worden verder geen besluiten genomen. Hier liet de holtrichter, normaliter de Landrentmeester van Twente, zich vervangen. De koernoten zijn bij uitzondering boeren. Op alle ander vergaderingen zijn koernoten goedheren.

1. Waaruit werden de gezworenen gerekruteerd

De gezworenen worden, per heurne uit de bewoners van de volle erven benoemd door de goedheren, meestal voor een periode van 3 jaar. Soms worden ze herbenoemd voor een langere periode. Meestal zijn de gezworenen de swaeren, de grootste boeren van een heurne, met enig aanzien.

1. Waaruit bestaat het verschil tussen keurnoten en gezworenen

Een koernoot is een goedheer met stemrecht. Een gezworenen is een horige bewoner van een erf zonder stemrecht, maar met de plicht om samen met de Boerrichter op andere ingezetenen van de marke toe te zien, dat ze zich aan de regels en besluiten van de goedheren houden.

Henk Koop

...

'n Vrömden-kearkhof van 'n Loabult

'n Loabult in d'Lutt is berucht deur al het gespook en dat is nich toevallig. Vroger was doar bienoa op het hoogste pöant de ster woar de leu, dee ter dood waren veroordeeld, wörden terechtsteld. Onder an 'n Loabult wonde toondertied het Galgenboertje. Het Galgenboertje mos in opdracht van de “rechtbaank” de vonnissen oetvoeren. De rechtbaank höl heare zittingen bie de Sproakstee, ne boerderij, dee destieds – töt wied in de 20e eeuw – an 'n Hanhofweg in Noord-Lutt lag. Noadat nen bandiet was ophangen bleef het liek nog dagenlang an de galg bungeln as schrikwekkend veurbeeld. Gin meanske döarfde via het kearkenpädke oawer 'n Loabult noar de keark te goan, zoo lang as den dooien hung. De hele umgewwing van 'n Loabult oademt griezeligheid: de galg mét of zonder bungelend liek op de moat van de weend, het kearkhof, woar alle opgehangen bandieten wörden beëardigd, mer ok laandlopers, zigeuners, en dat soort volk. Zölfs 'n klean keend van ne Duutse vrouw, dat dood geboren was bie nen boer in de schop in de Molterheurne is hier beëardigd. Het mot 'n klean kearkhöfke hemmen west met ne

beukenheg der umhén en 'n klean iezeren pöartke as ingaank.

Dalkorten-Hein – nen Duutsen knecht van Dalkorten-Dieks, woarvan gin meanske 'n familienaam keande – kwam 's oavends wa vaak langs het kearkenpädke oawer 'n Loabult. Hee had dan vaak 'n paar börrelkes dröanken bie Scheapers-Coenraad en zag dan nich aait alles nog himmoal good. Hein keande de weg as zienen boksentak en bie het kearkhöfke keek hee aait zoo schroats noar leenks. Het was net of hee doar iederbod wat griezelligs oet den hook kon verwachten. Op vri'jdag 'n derteenden november van 1852 was het ni'jmoan en pikdoonker. Onder dee zwoare eken en dannen op de helling van 'n Loabult ko'j gin haand veur d'ogen zeen. Bienoa op zien geveul kleaide Hein noar boaven. Ineens bleef hee stokstief staan: hee heurde klokken luden en dat geloed kwam van boaven van 'n Loabult. En öargelmuziek was der bie; kearkmuziek zoo as Hein dat van de keark keande. Ni'jsgierig noar wat doar goande kon wean, kröap Hein op haan en veut wieder. Dow hee vlak bie dat kearkhöfke kwam, dow gung zienen moond van verbazing wied lös. Alles was stikdoonker, allenig doar bie het kearkhöfke was 'n flauw schiensel. Hein wus nich woar dat licht vot kwam, mer in dat schiensel zag hee wonderlijke figuren. Gedöanten dee as in nen optocht achter mekaar an lepen en onderwiel an het bidden of zingen waren. Hein gung achter nen dikken eek staan um dat schouwspel te bekieken. 'n Optocht gung um het kearkhöfke hen, eenmoal, tweemoal, dreemoal um dat kearkhöfke. En hee zag oalde kearlkes, nen kreamer met zien agosie op de ruw, ne woarzegster of zigeunerin met nen glazen bol en 'n päkske kaarten in de haand, 'n wicht met 'n klean keend op 'n aarm, dat alles schungelde achter mekaar an. Het luden van de klokken, de marsachtige öargelmuziek gaven de moat an, waarin het hele gezelschap roondtrök. An 't eand van de dearde ronde heurde Hein de Lutter kearkklok twaalf uur sloan. En direct doarnoa gung 'n optocht via dat iezeren pöartke noar binnen en verdween in dat grappige licht, dat doar hung. En doarnoa gung dat iezeren hek vanzölf wier dicht; gin meanskehaand raken het pöartke an. De ketten rammelde 'n paar moal, ... hung doarnoa wier op ziene ster en doarnoa gung al het licht oet!

De rillingen waren Hein oawer de rug goan en zoo rap as ziene been hem dreagen konden vlöag hee op Dalkort an. Dow Dalkorten-Dieks alles es wier secuur noavröag bie Hein, dow ontdekte hee, dat Hein ammoal gedöanten had zeen, dee doar beëardigd waren in de loop van de joaren. Dieks keande 't Plorrenwiefke, 'n zigeunervruiwke, Troffel-Bearnd, nen zwearver, dee zich had ophangen in de buurt van 'n Loabult. Den Troffel-Bearnd had aait zegd, dat hee good kon messeln, mer gin meanske hef dat ooit zeen. Ok dat Duutse vruiwke, dat 'n dood keend ter wereld had bracht in ne schop in de Molterheurne har kennelijk metdoan in den optocht. Dalkorten-Dieks hef later alles beproat met de pastoor van de Lutter keark en dee kon hem wa bescheid gewwen. De zelen van dizze leu könt gin rust veenden in 't hiernoamoals; zee doolt luk roond. Noa verloop van heel völ joaren löt Oons Leeven Heer dizze leu too in 'n hemmel. Dan hebt zee lang genug dweld zonder rust te veenden. Met dizze treustende wöar kon Dalkorten-Dieks heel good leaven.

Jan Swennenhuis.

...

Uit de "Canon van Losser"

De marken

1440

Marken brachten ordening op het platteland

Het woord mark is ontleend aan het Latijnse woord marca dat grens of begrensde gebied betekent. Een marke omvatte alle woeste en onverdeelde gronden, die oorspronkelijk bij een buurschap hoorden en die gemeenschappelijk gebruikt werden: de bossen voor de houtproductie en als voedselbron in de varkenshouderij, de heide voor het weiden van vee en de venen voor turfproductie.

Organisatie van de marke

De groei van de bevolking leidde er in de 13de eeuw toe dat de buurschappen zich beter gingen organiseren. De buurschap werd een marke. In overleg met naburige marken werden grenzen vastgesteld. De oude erven werd een aandeel in de onverdeelde gronden toegekend: het werden "volle" of "gewaarde" erven. Een marke werd daarmee een soort vereniging van eigenaren met een eigen bestuur en rechtspraak. Daarnaast kende men in een marke halve boeren en brinkzitters (niet gewaarde keuterboeren). Het bestuur van een marke bestond uit de eigenaren

van de in die marke gelegen gewaarde erven. Het dagelijks bestuur lag in handen van de markerichter, een functie die vaak erfelijk aan een bepaald erf verbonden was. De markerichter werd in zijn functie bijgestaan door gezwoeren. Hun taak was het te controleren of de lokale bevolking zich aan de voorschriften hield en weggelopen vee uit een andere marke te vangen en in bewaring te stellen.

Markerecht

Het markerecht omvat het geheel van gewoonterecht en bepalingen. Het oorspronkelijk mondeling overgeleverde gewoonterecht werd in De Lutte in 1440 op papier gezet. De Lutte was hiermee een van de eerste en heeft hieraan waarschijnlijk haar positie van beroepsinstantie voor de andere marken in Twente te danken. In 1431 wordt ze omschreven als “dat overst holtgerichte”. Het markerecht werd vastgelegd in een zogenaamde markeceduul. Alle latere bepalingen, wijzigingen of aanvullingen werden in het markeboek genoteerd. De bepalingen konden betrekking hebben op de samenstelling van het bestuur en de verkiezing van de markerichter en de gezwoeren. Belangrijk waren ook de bepalingen met betrekking tot het gebruik van de markegronden, het onderhoud van wegen en de bestrijding van zandverstuivingen.

In het markeboek vinden we ook een opsomming van de gewaarde erven en verslagen van grenssteenvisitaties.

Holting

Een markegerecht of holting werd uitgeschreven en gehouden door de markerichter samen met de erfgenamen of burenen. De holrichter moest “dat holtgericht heijgen und de Banck spannen” (met touwen het gebied afzetten, waarbinnen de gerichtshandelingen zich zouden voltrekken). Een holting werd daarnaast ook wel uitgeschreven in de Plechelmuskerk of het Raadhuis in Oldenzaal. Een proces stond onder voorzitterschap van de holrichter, die om een vonnis vroeg, dat vervolgens werd voorgesteld door een “oordeelwijzer” en goedgekeurd door “omstanders”. Geschillen tussen gewaarden onderling kwamen weinig voor. Veel vaker betrof het geschillen tussen marken onderling, zoals het grensverloop, het gebruiksrecht van de gronden of het recht op water.

Verdeling

Aan het markesysteem kleefden echter ook bezwaren. De ongecultiveerde en onverdeelde gronden remden de ontwikkeling van de landbouw. Na de Bataafse revolutie van 1795 kwam er steeds meer aandacht voor de exploitatiemogelijkheden van de woeste gronden. Individueel beheer zou volgens de deskundigen tot hogere productiviteit leiden. De overheid kwam met regelgeving om de markegronden onder belanghebbenden te verdelen. Dat ging niet zonder slag of stoot. De verdeling van de marke Losser kwam in 1851 tot stand. Aan het eind van de 19de eeuw waren praktisch alle marken verdeeld. Ook nu nog zijn er sporen van het markestelsel terug te vinden. In veld- of boerderijnamen (de Benke, Spraakstede of erve Boerrichter), restanten van de oude begrenzing en onverdeelde hoekjes voormalige markegrond.

<http://www.regiocanons.nl/overijssel/twente/losser/de-marken>